

A. KRIZMANIĆ, *Ljubavnici*

se blagoslivlju vjernici (*pacifikal*), koji oblikom i dekoracijom sliče procesijskim križevima, ali su od njih mnogo manji.

U pravosl. crkvama križevi su većinom manjih dimenzija, a izrađeni su u drvu ili plemenitim metalima; na njima Krist (*corpus*) nije nikada prikazan u skulpturi, nego je samo naslikan ili ugraviran, i to pribijen sa četiri čavla. Na vrhovima zvonika i još na nekim mjestima upotrebljava se tzv. *trorameni križ* (*ruski k.*); on ima tri poprečne grede od kojih srednja označava onu na kojoj je visio Krist, gornja natpis a donja (većinom kosa) oslonac za noge.

A. Bad.

KRIŽ, selo u Moslavini; ranije se nazivalo *Obed*. Na povišenu platou župna crkva Sv. Križa, jednobrodna prostrana srednjovj. barokizirana građevina sa sakristijom uz svetište. Postrance uz brod smješten je visok zvonik. Trijem je pred glavnim ulazom u koji je uzidana skulptura kamenoga lava (vjerojatno kasnoromanička); u pločniku trijema su ant. opeke velikoga formata. U unutrašnjosti crkve su barokni oltari, propovjedaonica i orgulje. Ističe se gl. oltar tektonskoga tipa s tordiranim stupovima, bogat skulpturama (oko 1720), te zlatarski predmeti iz XVIII. i XIX. st. — U jednostavnoj pravosl. kapeli Sv. Jovana Krstitelja iz XIX. st. rustično izrađen ikonostas, slika na platnu *Bogorodica s apostolima*, te zvono s natpisom: Martin Felzl mich gegossen in Graz 1765.

LIT.: J. Meder, *Orgulje u Hrvatskoj*, Zagreb 1992.

A. Ht.

KRIŽANIĆ, Pjer (Petar), slikar i karikaturist (Glina, 19. V. 1890 — Beograd, 21. I. 1962). U Zagrebu je završio Obrtnu školu i studirao 1908—11. na Akademiji (M. Cl. Crnčić i B. Čikoš-Sesija). Novinskom karikaturom se počeo baviti u zagrebačkomu političko-satiričkomu listu »Koprive« 1909. Pripadao je Matoševu krugu i izradio karikature mnogih zagrebačkih kulturnih djelatnika. God. 1918. postao je urednikom »Kopriva«, a 1922. otišao u Beograd i postao suradnik »Novog lista«. Od 1923. je karikaturist »Politike«, 1924. boravio je cijelu godinu u Parizu. Sudjelovao je u osnivanju humorističkoga lista »Jež« (1935. u Beogradu). K. je svojim karikaturama pratio sva područja društvenoga života, a osobito žigoše politički negativne pojave. Objavio je karikature u knjizi *Naše muke* (Beograd 1923) te mape svojih karikatura *Kuku Todore* (Beograd 1926) i *Protiv fašizma* (iz razdoblja 1927—47; Beograd 1948). Izbjegavajući pretjeranu grotesknost, deformaciju ili disproporcije, ostaje u granicama

realizma. Njegove karikature svjedoče o kvaliteti crtača, pronicljivosti psihologa i kritičnosti društvenoga radnika, pa mnoge imaju trajnu umj. i dokumentarnu vrijednost. Izložbe Pjerovih karikatura održane su u Beogradu 1954, Rijeci 1955, Zagrebu 1985. Usporedo s radom na karikaturi K. je djelovao kao lik. kritičar. Temeljito poznavajući i prateći lik. život u Zagrebu i Beogradu, objavljivao je kritike u »Riječi«, »Kritici« i »Politici« (1919—41).

U spomen Križaniću izdana je mapa *Pjer karikature* (Beograd 1965), i ustanovljena nagrada »Pjer« za karikaturu (»Večernje novosti«, Beograd).

LIT.: K. Strajnić, Mlada umjetnička generacija, *Savremenik*, 1915, 11—12. — J. S. Vignanin, Izložba Proljetnog salona. Karikaturista P. Križanić, *Riječ*, 1921, 245. — G. Krklec, Petar Križanić, *Pokret* (Beograd), 31. V. 1924. — O. Bihallji-Merin, Pjerov osmeh, *Književne novine* (Beograd), 28. I. 1954. — Z. Kulundžić, Pjer, životni put majstora karikature, *Borba* (Beograd), 26. V.—2. VI. 1958. — M. Peić, Pjer u Zagrebu, *Telegram*, 9. II. 1962. — B. Dimitrijević, Biografski podaci, u mapi: Pjer karikature, Beograd 1965. — J. Marušić, Pjer Križanić, novinar i karikaturist (katalog), Zagreb 1985.

R.

KRIŽANIĆ TURANJ → TURANJ NA KORANI

KRIŽEVCI, grad podno Kalnika. Spominje se potkraj XII. st. (1193), a od 1223. u izvorima se javlja i »Castrum Cris«. Longitudinalno zasnovano naselje, razvijeno uz cestu na hrpu brijega, bilo je podijeljeno na dva grada: stariji, Donji (podgrađe kaštela) i mlađi, Gornji (osn. 1252). God. 1253. Gornji grad dobiva povlastice od Bele IV, a 1405. i Donji grad postaje »slobodnim kraljevskim gradom« uz pravo da se utvrdi (fortifikacije iz XV. st. zamijenjene su tijekom XVI. st. utvrdom bastionskoga tipa). Tek sred. XVIII. st. oba su križevačka grada spojena u jedan. K. su već u srednjemu vijeku postali upravno sjedište velike križevačke županije, a u tome su razdoblju u gradu održani i mnogobrojni sabori. Tijekom XVI. st. istaknuta su tvrđava uz granicu prema Turskoj.

Najstarija je očuvana građevina Križevaca nekadašnja župna crkva Sv. Križa, smještena izvan središta Donjega grada, unutar posebne utvrde, možda kaštela (srušene u XVI. st.). U izvorima se spominje od 1326. a iz toga doba potječe i njezina najstarija građevna faza s ranogotičkim bočnim portalom (s lisnatim kapitelima). U visokogotičkoj obnovi tijekom XV. st. crkva je zadobila svoju sadašnju prostornu organizaciju, s brodom i poligonalnim, križno-rebrasto presvođenim svetištem (ističu se figurativne i biljne konzole svoda), a završetak toga zahvata datiran je 1498. godinom

na kasnogotičkome portalu sakristije. Zvonik sa satom je dograđen u XVI/XVII. st., tijekom XVIII. st. crkva je barokizirana (1714–48), a 1913. je obnovljena prema projektu S. Podhorskoga; to je ujedno jedan od prvih spomenika u Hrvatskoj restauriran prema novim načelima prezentacije svih vrijednih stilskih slojeva. U crkvi je vrstan mramorni oltar Sv. Križa, djelo F. Robbe (1756), prenesen iz zagrebačke katedrale, te slika »Krvavi sabor u Križevcima 1397« O. Ivekovića (1914). Najveći je zahvat baroknoga sakralnoga graditeljstva bilo podizanje pavlinskoga samostana i crkve Sv. Ane u središtu Donjega grada (1665, 1699–1741), s kasnobaroknim freskama te vrijednim djelima baroknoga slikarstva i zlatarstva (od 1788. Sv. Ana je župna crkva). Za barokno je doba značajna i gradnja nekoliko kapela na urbanistički istaknutim položajima izvan povijesne jezgre. Kapela *Majke Božje Koruške* (1725) centralna je građevina trolisne osnove s kupolom (brod i zvonik su dograđeni 1872–73), oslikana freskama (1726) i opremljena vrsnim inventarom: starijim kamenim kipom Žalosne Marije (I. J. Altenbach, 1674) te baroknim oltarima, glavni s oltarnom slikom »Sv. Obitelji«, rad I. Rangera (1738). Kapela Sv. Ladislava je barokizirana 1731–35. a iz istoga doba potječu i tri oltara. U kapeli Sv. Roka (1694, 1739–43) nalazi se oltar s kipovima F. Pettera. Osebnija kapela Sv. Florijana (1735, 1751), s konkavno razvedenim pročeljem i zvonikom, ima barokni oltar s oltarnom slikom I. Rangera (1738).

Na mjestu augustinskoga samostana i crkve Bl. Dj. Marije u Gornjemu gradu (1325, srušeni 1560) sagrađen je u baroknome razdoblju franjevački samostan s crkvom (1627). Kompleks je 1791. pripao grkokatoličkoj biskupiji koja obnavlja samostan (biskupski dvor) prema planovima B. Felbingera (1817) i A. Brdarića (klasicistička altana iz 1841–45), dok je crkvu (katedralu) regotizirao H. Bollé (1892–97). Izvanrednom vrsnoćom ističe se cjelovita oprema katedrale, od detalja umjetničkoga obrta do slika na ikonostasu, oltaru, propovjedaonici i pjevalištu (I. Tišov, C. Medović, B. Čikoš, F. Kovačević, J. Bauer). U Dijecezanskome muzeju pohranjena su djela primijenjene umjetnosti te zbirka slika (portreti biskupa).

KRIŽEVCI, oltar u crkvi Sv. Križa, djelo F. Robbe

Najstarije sačuvane građevine profane arhitekture potječu iz doba baroka (Sabornica, zgrada Glavne straže iz 1770, zgrada današnjega muzeja iz 1796, rodna kuća F. Markovića iz 1798). Vrsnoćom i značenjem posebno se ističe barokno-klasicistička županijska palača »U« tlocrta s arhitektonski istaknutom središnjom dvoranom, nastala u nekoliko građevnih faza (1747–1833), od kojih je najvažnija ona iz 1779–80. U XIX. st. niz reprezentativnih neostilskih javnih i stambenih zgrada mijenja izgled središta grada. Izvan naselja podiže se dvorac Kiepath (1830, srušen 1950) s pejzažnim romantičnim perivojem, te Gospodarsko-šumarsko učilište (1860–65), prvo poljoprivredno učilište u Hrvatskoj i prvi cjelovito planiran školski kompleks (projekt je izradio Kulturno-tehnički odjel Zemaljske vlade). Najzanimljivija je građevina ranoga XX. st. *Hrvatski narodni dom* (S. Podhorski, 1914), primjer ekspresionističke arhitekture u Hrvatskoj. Od djela javne plastike ističe se barokni pil Sv. Florijana te poprsje A. Nemčića (R. Valdec, 1899). — U Gradskome se muzeju nalaze izlošci arheološkoga, etnološkoga i umjetničkoga značaja.

LIT.: V. Bedenko, Križevci — razvoj grada, Glasilo Arhitektonskog fakulteta, Zagreb 1975, 3. — A. Horvat, Osvrt na urbanističku koncepciju jezgre Križevaca, Bulletin JAZU, 1978, 45–46. — I. Lentić-Kugli, Plan bivšeg franjevačkog samostana i crkve (danas grkokatolička biskupija) u Križevcima s kraja 18. stoljeća, Vijesti MK, 1979, 4. — D. Baričević, Djela varaždinskog kipara Fridrika Pettera u Varaždinu i Križevcima, Bulletin JAZU, 1979, 1 (47). — Ž. Domljan, Kompleks županijske palače u Križevcima, Radovi IPU, 1988–1989, 12–13. — K. Horvat-Levaj, Crkva Sv. Križa u Križevcima, ibid. — O. Maruševski, Preuređenje franjevačkog samostana u Križevcima u grkokatoličku biskupsku rezidenciju, ibid., 1990, 14. — UTH — Križevci.

K. H. L.

KRIŽIĆ, Nada → VRKLJAN-KRIŽIĆ, NADA

KRIŽNI PUT, način prikazivanja pojedinih prizora Kristove muke, nastao u XII–XIV. st. Prvotno je to niz drvenih križeva koji nose redni broj i koji su u razmacima pričvršćeni na crkv. zid (postaje); u kasnomu sr. vijeku proširila se oprema postaja slikom i skulpturom i to najprije u njem. krajevima. K. p. najviše su širili franjevci. U početku je bilo sedam postaja; poslije im se broj povećavao, a papa Klement XII. ustali ih je 1731. na 14.

P. KRIŽANIĆ, Autoportret